

СПЕЦИФІКА МЕТОДИКИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Чекмарьова І. М.

У статті відображено специфіку методики кримінологічних досліджень злочинності в прикордонних регіонах Півдня України. Визначено важливість і можливості регіональних кримінологічних досліджень. Узагальнено досвід фахівців із проблем розробки методики регіональних кримінологічних досліджень. Проведено аналіз ефективного методичного інструментарію дослідження злочинності в регіонах. Узагальнено найбільш ефективні шляхи вивчення злочинності в прикордонних регіонах Півдня України.

Ключові слова: злочинність у регіонах, методика регіональних кримінологічних досліджень, прикордонні регіони, Південь України.

В статье отображена специфика методики криминалогических исследований в приграничных регионах Юга Украины. Обоснована важность и возможности региональных криминалогических исследований. Обобщен опыт специалистов по проблемам разработки методики региональных криминалогических исследований. Проведен анализ эффективного методического инструментария исследования преступности в регионах. Обозначены наиболее эффективные пути изучения преступности в приграничных регионах Юга Украины.

Ключевые слова: преступность в регионах, методика региональных криминалогических исследований, приграничные регионы, Юг Украины.

The article describes specific character of methods for criminological study of crime in the border regions of Southern Ukraine. There have been defined the importance and possibilities of regional criminological

research. Experts' experience regarding the problems of development of regional criminological research has been summarized. Efficient methodological tools to study crime in the regions have been analyzed, and the most effective ways of crime research in the border regions of the south of Ukraine have been consolidated.

Keywords: crime in the regions, methods of regional criminological research, border regions, the south of Ukraine (Southern Ukraine)

Регіональна злочинність останнім часом виявилася одним із перспективних і, разом з тим, мало вивчених напрямів сучасних кримінологічних досліджень [1, 55]. Такий інтерес до злочинності в регіонах є цілком зрозумілим, оскільки інформація про загальнодержавні кількісно-якісної характеристики злочинності не відображає її територіальної специфіки.

Як вірно вказує Т.А. Денисова, у контексті проголошеної державної політики врахування регіональної специфіки країни, регіональний підхід у кримінології може виявитися дієвим інструментом і одночасно інноваційним методом вивчення проблем злочинності. Саме він дозволяє виявити територіальні особливості злочинності, її причини та умови і, як наслідок, системно та диференційовано підійти до організації запобігання злочинності на рівні окремих територіально-просторових систем [2, 50].

У свою чергу, феномен злочинності в прикордонних регіонах Півдня України виявився одним із малодосліджених об'єктів регіональних кримінологічних досліджень. Така ситуація негативно впливає як на теоретичне уявлення про закономірності негативних змін, так і на

практику організації запобігання злочинності в цих регіонах, і, як наслідок, знижує ефективність запобігання злочинності на вказаних територіях. Наведене обумовлює надзвичайну актуальність і нагальну необхідність активізації наукових пошуків ефективних інструментів дослідження злочинності, зокрема, визначення специфіки методики кримінологічних досліджень злочинності в прикордонних регіонах Півдня України. Саме такий вимір і розглядається як основна мета нашої статті.

Деякі питання аналізу злочинності на регіональному рівні висвітлені в роботах вітчизняних і зарубіжних учених. Указано проблематику, якою займалися: А.М. Бабенко, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, О.Є. Користін, В.В. Голіна, А.І. Долгова, А.П. Закалюк, О.Г. Кальман, О.М. Литвинов, С. Мінченко, К.Т. Ростов, В.П. Філонов та ін. Поряд із цим, в юридичній літературі залишається малодослідженою проблематика запобігання злочинності з урахуванням кримінологічного типу регіону, зокрема прикордонного типу. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених методології та методиці кримінологічних досліджень, питанням методики вивчення злочинності саме в прикордонних регіонах Півдня України в сучасній літературі приділяється невинновідомо мало уваги.

Розкриття задекларованої теми дослідження передбачає послідовне вирішення нами цілого ряду наукових завдань, а саме: визначення важливості та можливостей регіональних кримінологічних досліджень; узагальнення здобутків фахівців з проблем методики регіональних кримінологічних досліджень; пошук ефективного методичного інструментарію; узагальнення найбільш ефективних методів для вивчення злочинності в прикордонних регіонах Півдня України.

Вивчення регіональних особливостей злочинності, як справедливо зазначає С. Мінченко, важливе не лише з точки зору теоретичної кримінології, зокрема, для уточнення механізму детермінації злочинності та її змін, а й з практичного боку. Це пов'язано з можливістю обліку регіональних особливостей злочинності та їх причин у процесі диференційованої боротьби з нею в конкретних умовах. Аналіз зазначених особливостей дає можливість установити закономірності виникнення та існування злочинності в різних за соціально-економічними, соціально-культурними характеристиками регіонах, виділяти в останніх загальне й спеціальне [3, 117].

З урахуванням складності та різноплановості об'єкта та предмета вивчення Т.А. Денисова прямо виділяє специфіку злочинності в прикордонних регіонах України як самостійну наукову тему й перспективний напрям кримінологічних досліджень [2, 51]. У цьому сенсі А.П. Закалюк вірно підкреслює, що особливості та властивості наукового пізнання, основною формою якого є наукове дослідження, зумовлюються та визначаються головною його відмінністю, якою є методичне забезпечення. Саме застосування наукових методів надає пізнанню якісної відмінності від інших форм і навіть від аналітичного знання. Якщо розглядати наукове пізнання як певну систему, то науковий метод у ній є системоутворюючим елементом, у зв'язку з яким і залежно від якого існують усі інші елементи системи, зокрема й результати наукового пізнання [4, 97].

Нагадаємо, що в буквальному розумінні методологія означає науку про методи [5, 16]. З методологією тісно пов'язана методика. У кримінології чітко сформульоване положення, що вірно обрана методологія є "старто-

вою площадкою" для конкретних практично значимих досліджень у той або іншій галузі [6, 12-13]. Термін "методика" найчастіше вживається для характеристики різноманітних технічних прийомів, які застосовуються на різних рівнях і етапах дослідження, відмінних за своєю спрямованістю, метою та завданням. Методика - це засіб пізнання конкретної ділянки дійсності, за її допомогою вирішуються наукові завдання пізнання. Іншими словами методику можна визначити як сукупність технічних прийомів, способів збору й аналізу даних, необхідних для вирішення завдань дослідження. В аспекті нашого дослідження методику ми будемо розуміти, як певний арсенал збору, обробки, аналізу й синтезу наукової інформації про злочинність, її детермінацію та її запобігання в прикордонних регіонах Півдня України. Виходячи з того, що кримінологія являє собою соціологію злочинності, то варто й запозичити із соціології і її методи емпіричних досліджень: опитування, вивчення документів, спостереження, експеримент, висновки експертів, із юридичних наук - логічний аналіз і описання злочинів та злочинності.

Загалом, у кримінологічній літературі цілком справедливо визнається, що методологія - це загальний для науки шлях пошуку наукового знання, а цей шлях і пошук у багатьох напрямках та відношеннях багатоваріантні. Кримінологами виділяється декілька рівнів методології: вищий, де виявляється загальна наукова методологія, загальна діалектична логіка, тобто загальна для науки в цілому; другий - загальна методологія для сфери наукового знання, наразі, якщо йдеться про кримінологію, для сфери наук про суспільство або суспільних наук, до яких належить кримінологія; третій - методологія окремої науки - наразі кримінологія [7, 90]. А.М. Бабенко деталізує структуру методологічної моделі регіонального кримінологічного дослідження в контексті вивчення злочинності в територіальному розрізі. Вченим вона представлена у вигляді розгалуженої багатофункціональної системи з власною ієрархічною структурою елементів: теорія, методологія, методика, технологічна система (підходи), процедура, прийоми та методи дослідження [8, 11]. Такий підхід, на нашу думку, є дуже зручним. У сучасних регіональних кримінологічних дослідженнях він дозволяє послідовно ієрархічно й повною мірою використовувати широкий арсенал чотирьох груп методів: загальних (що безпосередньо впливають із філософсько-діалектичного методу як загального методу пізнання: синтез, аналіз, наукове абстрагування, перехід від абстрактного до конкретного, логічний метод, метод висунення і перевірки гіпотези, порівняння, історизм, системно-структурний метод), загальнонаукових (порівняння, спостереження, експеримент і т. д.), міждисциплінарних (конкретно-соціологічний, культурологічний, статистичний, математичний тощо) та спеціальних (моделювання кримінологічних процесів у регіонах, кримінологічне картографування, графічні методи аналізу регіональної злочинності й т. ін.).

Аналіз регіональних особливостей злочинності являє собою складний, багатогранний, але поряд з цим і найбільш повний, точний і системний аналіз злочинності. Він дозволяє виявити не лише територіальну специфіку злочинності у відносно однорідних територіально-просторових системах, але й розкрити її індивідуальні особливості в порівнянні з іншими регіонами, продемонструвати її закономірності, видові особливості окремих видів злочинності. Це своєю чергою дає можливість уникнути шаблонності в діяльності правоохоронних органів, пі-

дійти більш виважено й диференційовано до програмування, планування й організації запобігання злочинності з урахуванням умов конкретних регіонів [9, 333-339].

Враховуючи специфіку предмета та об'єкта нашого дослідження (злочинність її детермінація та запобігання в прикордонних регіонах Півдня України), методологічна основа задекларованого вище дослідження має ґрунтуватися на використанні апробованої в регіональних кримінологічних дослідженнях системи спеціальних підходів. Залежно від рівня, мети й завдань дослідження, найбільш зручно використовувати в різній послідовності територіальний, географічний, конкретно-кримінологічний або комплексний соціально-кримінологічний підходи [8, 11]. У контексті дослідження регіональної злочинності в Україні системоутворюючим і, одночасно, інноваційним підходом, об'єднуючим всі вище перелічені спеціальні, є регіональний підхід [1, 75-76]. Під регіональним підходом, як базовим поняттям, розуміється такий напрямок кримінологічних досліджень, завданням яких виступає комплексне вивчення територіальної структури злочинності, динаміки, її регіональних особливостей, відмінностей у криміногенних ситуаціях, а також закономірностей причин та умов злочинності [10, 151-159].

Специфіка функціонування прикордонних регіонів полягає насамперед в особливостях соціально-економічного, політичного, культурологічного, демографічного, міграційного й т.д. життя населення, пов'язаного з внутрішніми й зовнішніми факторами взаємодії із сусідніми регіонами [11, 16-18]. Отже, використання в рамках нашого дослідження територіального, географічного або конкретно-кримінологічного підходів передбачає: 1) вивчення територіального розподілу злочинності або її окремих видів у регіонах; 2) кількісний (рівень, стан, динаміка) та якісний (структура, характер злочинності) аналіз територіального розподілу правопорушень; 3) дослідження причин та умов локалізації злочинності або її видів в окремих частинах регіону; 4) розробка конкретних соціальних заходів і пропозицій для регіональних програм протидії злочинності, пропозицій із розподілу сил і засобів правоохоронних органів, удосконалення системи спеціальної профілактики, а також міжвідомчого планування заходів з протидії злочинності [12, 102-107]. У свою чергу, застосування конкретно-кримінологічного підходу має на меті аналіз територіальних відмінностей злочинності в межах економічного району або окремого регіону. Такий підхід має багато переваг, оскільки характеризується високою оперативністю інформації, простою методики аналізу, порівняння, можливістю аналізу соціальної обумовленості в зонах її локалізації, широким спектром практичного використання результатів [13, 32-33]. Особливість комплексного соціально-кримінологічного дослідження полягає у використанні зворотного, порівняно з конкретно-кримінологічним підходом, методу дослідження. Злочинність у регіонах тут вивчається як наслідок, шляхом дослідження територіально-криміногенного аспекту соціально-економічного розвитку регіону як причини. Специфічною ж особливістю застосування регіонального підходу є комплексне вивчення не лише регіональних особливостей злочинності, а й сукупностей прояву соціальних відносин, що виникають у конкретних регіональних умовах і сприяють розвитку криміногенних процесів.

У цьому контексті, у рамках нашого дослідження, організація вивчення та аналізу стану злочинності передбачає інтелектуальне виявлення та узагальнення

специфічних рис злочинності й злочинців у межах адміністративних границь регіонів Півдня України. На наш погляд, таке вивчення територіального розподілу злочинності має не лише теоретичне, а й практичне значення, у зв'язку з тим, що дає можливість розкрити вплив різних факторів на стан і динаміку злочинності з урахуванням територіальних особливостей прикордонних Південних областей.

Такий підхід є не випадковим, оскільки кримінологічна характеристика регіональних особливостей злочинності взагалі та злочинності в прикордонних регіонах Півдня України, зокрема, сприяє більш глибокому осмисленню та розумінню всього різноманіття й тим самим збагаченню нашого уявлення про проблему запобігання регіональній злочинності загалом. За справедливим висновком І.Г. Багатирьова та М.О. Кисильова, крім загальнотеоретичного сенсу вивчення проблеми злочинності в рамках конкретних груп регіонів, така робота має своїм практичним результатом виявлення характерних особливостей соціально-криміногенної ситуації в них, визначення на цій основі специфічних шляхів і заходів, направлених на її поліпшення [14, 17].

Ґрунтуючись на фундаментальних кримінологічних дослідженнях [1; 4; 5; 6; 7; 12; 13; 14; 15; 16], зазначимо, що технологічно специфіка дослідження злочинності в прикордонних регіонах Півдня України може бути представлена у вигляді визначених послідовних процедур дослідника, яких необхідно чітко дотримуватися з метою отримання максимальної ефективності під час виконання поставлених завдань. Загалом етапи дослідницької діяльності можна виконувати в такій послідовності:

- 1) підготовчий етап;
- 2) розробка програми дослідження;
- 3) визначення емпіричних об'єктів дослідження (відбір необхідних показників);
- 4) розробка методики конкретного дослідження; апробація методики на практиці, її коректування та доопрацювання, перевірка надійності й ефективності;
- 5) збір первинної інформації; логічна й кількісна обробка зібраних даних;
- 6) інтерпретація результатів, висновків і надання рекомендацій.

Отже, вивчення регіональних особливостей злочинності в прикордонних регіонах Півдня України має важливе значення не лише з точки зору теоретичної кримінології, зокрема для уточнення механізму детермінації злочинності та її змін, а й з практичного боку. Воно пов'язано з можливістю виявлення й обліку регіональних особливостей злочинності та їх причин у процесі диференційованої боротьби з нею в конкретних умовах.

Специфіка функціонування прикордонних регіонів полягає насамперед в особливостях соціально-економічного, політичного, культурологічного, демографічного, міграційного й т.д. життя населення, пов'язаного з внутрішніми й зовнішніми факторами взаємодії із сусідніми регіонами. У свою чергу, важливим завданням дослідження специфіки злочинності в прикордонних регіонах Півдня України виступає побудова ефективної методики дослідження, спрямованої на комплексне вивчення територіальної структури злочинності, динаміки, її регіональних особливостей, відмінностей у криміногенних ситуаціях, а також закономірностей причин та умов злочинності в досліджуваних регіонах з метою вдосконалення практики запобігання злочинності на регіональному рівні.

Література

1. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія / А.М. Бабенко. - Одеса: ОДУВС, 2014. - 416 с.
2. Денисова Т.А. Нові горизонти кримінологічних досліджень регіональної злочинності в Україні / Т.А. Денисова // Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 13 листопада 2015 року). - Одеса: ОДУВС, 2015. - С. 50-51.
3. Мінченко С. Методологічні аспекти аналізу злочинності в регіоні / С. Мінченко // Право України. - 2001. - № 4. - С. 114-117.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. / А.П. Закалюк. - К.: Ін Юре, 2008. - Кн. 3: Практична кримінологія. - 320 с.
5. Семаков Г.С. Криминология: курс лекцій. - К.: МАУП, 1999. - 128 с.
6. Криминология: Учебник / Н.А. Беляев, И.В. Волгарева, Н.М. Кропачев и др.; под ред. В.В. Орехова. - СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1992. - 216 с.
7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. / А.П. Закалюк. - К.: Ін Юре, 2007. - Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. - 424 с.
8. Бабенко А.М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / А.М. Бабенко. - Х., 2015. - 36 с.
9. Бабенко А.М. Методичні основи кримінологічного аналізу регіональних особливостей злочинності / А.М. Бабенко // Актуальні проблеми держави і права: [збірник наукових праць]. - 2014. - Вип. № 71. - С. 333-339.
10. Бабенко А.М. Регіональний підхід в кримінології як метод вивчення злочинності / А. М. Бабенко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. - 2013. - №1 (52). - С.151-159.
11. Бабенко А.М. Шляхи вдосконалення запобігання злочинності в прикордонних регіонах України / А.М. Бабенко // Південноукраїнський правничий часопис. - 2014. - № 3. - С. 16-18.
12. Ростов К.Т. Методология регионального анализа преступности в России: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / К.Т. Ростов. - СПб., 1998. - 422 с.
13. Каныгин В. И. Проблемы комплексного анализа и предупреждения преступности в регионе (по материалам Приволжского федерального округа): дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.И. Каныгин. - Н. Новгород, 2002. - 187 с.
14. Богатирьев И.Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у великому місті на регіональному рівні: [монографія] / І.Г. Богатирьев, М.О. Кисильов. - Б.: ПФ-ПА, 2010. - 160 с.
15. Албул С.В. Протидія органів внутрішніх справ корисливо-насильницьким злочинам у курортній місцевості: монографія / С.В. Албул, В.Б. Любчик. - Одеса: ОДУВС, 2013. - 140 с.
16. Албул С.В. Корисливо-насильницькі злочини відносно іноземців в Україні: кримінологічний аналіз: монографія. - Одеса: Видавець Букаєв В.В., 2009. - 144 с.

*Чекмарьова І.М.,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
ОДУВС
Надійшла до редакції: 15.11.2015*

УДК343.85:343.98